

ŘEČ SLAVNOSTNÍ,

JIŽ DNE 5. ŘÍJNA 1909
V PAMĚT ČTYŘICETI-
LET. PŮSOBENÍ NAD-
UČITELE JANA TVA-
RŮŽKA V BUDIŠOVĚ

□ PROSLOVIL TAMTĚŽ □

□ JAN TIRAY, □

C. K. OKRESNÍ ŠKOLNÍ INSPEKTOR.

□ □ □ □ TISK J. F. KUBEŠE V TŘEBÍČI. □ □ □

Řeč slavnostní,

jíž dne 5. října 1909 v paměť čtyřiceti let působení nadučitele Jana Tvarůžka v Budišově proslovil tamtéž Jan Tiray, C. K. okresní školní inspektor.

Co svět světem stojí, lidé bohatí i chudí, učení i neumělí rozmýšleli, uvažovali, tázali se: co že jest, v čem spočívá – lidské štěstí! Jest to bohatství, síla, moc, požívavost? – Záhada tu objasňovali filosofové-mudrci všelijak, a bylo náhledů i hádek bez konce. Přece však ustálil se náhled, potvrzený hloubáním filosofickým, zásadami náboženskými i zkušenostmi životními, že **štěstím života jest blaživý cit svědomitě vykonané povinnosti**. – – –

Povinnost! – – Každý povinnost má k Bohu, sobě samému, k rodině a nejbližším příbuzným, k těm, s nimiž se stýká. Takové povinnosti namnoze stejnými jsou pro každého, podobnými sobě. Jsou však zvláštní povinnosti, jež ukládá zaměstnání, povolání naše; a tu zejména povinnosti z úřadu veřejného vyplývající hojny jsou i rozmanity.

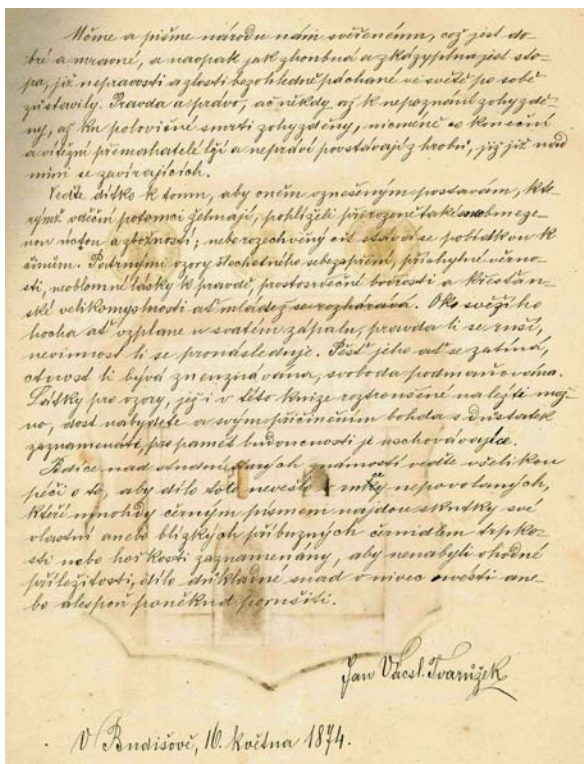
Povinnost učitelova! – – Všeobecné známo jest starodávné „trivium“, čtení, psaní, počty, jako povinnost učitelská, správně vystihne matka, vedoucí dítka svoje do školy, úkol školy, když prostě dí: „Bud' hodným a dobře se uč!“ Jak vystižena tím úloha školy výchovná a vyučovatelská!

Ale těch povinností učitelských daleko jest více; jich širě i hloub jen súčastněným a znatelům stavu jest povědoma, patrna. Kterak mohlo by učiteli postačiti jen vědění takové, jaké dětem potřeba znáti? Musí učitel sám v pravdě vzdělaným býti. A za vyučování samotného rozptyluje pozornosti svoji, když **učivo, sebe i žactvo** na zřeteli neustálém má, aby pozoroval **čemu, jak a koho** učí. Postup, metoda, otázky, učivo starší i nové v různých k jednotlivým směřující – obtížnost nemalá. A děti samotny – kolik jich, tolik různých duší, různých nadání, různých povah. A všechny jsou srdci jeho stejně blízkými. – Učitel v dovednostech, jako jsou kreslení, hudba, vyznati se musí; má býti odborníkem – hospodářem, zahradníkem. Jest členem obce a tu rádcem v potřebách nejrozmanitějších, jest členem národa, státu i církve. Ve všech směrech naznačených naléhají vážně povinnosti, se všech stran bývá pozorován, posuzován... Jaká mnohost, jaká tíha povinností, jaká zodpovědnost.

Ale kdyby mělo jedinkou větou vystiženo býti, kterýž učitel povinnostem svým nejspíše a nejlépe zadost činí, pak sluší říci: ten, který **maje lásku k povolání miluje svěřené děti, příkladem vlastním vede je a ve všem vzorem jest v působišti svém**. Lásku učitele k dětem – lásku dětí vzájemnou má v zápětí. Z lásky té dostaví se u těchto zájem, pozornost, poslušnost, píle, vytrvalost; rádo dítě se učí, naučí se. – Běží nejen o to, jistým základům vědění a umění se naučiti; důležitějším jest, aby dítě škole odrostlé odneslo sobě do života návykem vypěstovanou všímavost a chtivou činnost, aby zvykem byla mu práce a vytrvalost, dochvilnost a spolehlivost; jen s takovými vlastnostmi jednotlivec v životě se neztratí. A tomu všemu více než slovy naučí a navykne laskavý učitel příkladem svým i celým konáním; vždyť: „Slova hýbají příklady táhnou“. Žáci takým vzorným učitelem odchovaní právem doznají: „Měli jsme dobrého učitele, škola jest naším štěstím“. Působení takového učitele poznati po letech na tvářnost obce – působišť jeho, na obyvatelstvu, pokolení novém. – Zpytuje svědomitý učitel to své učitelské svědomí denně, zdaž splnil ty mnohé, důležité a těžké povinnosti svoje, účty skládá z konání svého, rok co rok žáky ze školy propouštěje, až sám dospěje hranice sobě a povinnostem svým vyměřené. – – –

A hle! Dnes převzácný zjev! Na svědomitou práci čtyřiceti let na této škole, v této obci pohlíží oslavenec náš, pan nadučitel **Jan Tvarůžek**, a námi v okamžiku tomto prochvívá cit hřejný, přesvědčivý, že štěstím života jest blažící cit svědomitě vykonané povinnosti. Láska k povolání a k dětem byla zároveň hvězdou života jubilanta našeho, vůdčí hvězdou dětem i obyvatelstvu všemu příklad života jeho. A co více! N snadno jest za dnešních dnů, doby rozvratu, proplouti vírem života a nenaraziti na úskalí všude se týčící i z pod hladiny vod ukryté, kde střetávají se bouřné vlny rozvířených poměrů národních i politických, náboženských, stavovských i sociálních. Však co vidím? Zástupové úřadů urozený velkostatkář, representanti obce, místní školní rady, správcové duchovní, zástupové místních spolků, bratři z povolání z nejbzdálenějších osad širokého kraje, občané, děti – všichni, všichni dostavili se dnes v den věnovaný úctě, uznání, lásce a vděku. Všaktě čtyřicet let v jedné obci učitelem, toť věru zjev vzácný a tuším v celé užší vlasti naší – ojedinělým. Otevřemež maličko knihu života oslavencova, života požeňnaného! — —

Oslavenec náš narodil se v Meziboří u Strážku roku 1850. Jest synem rolníka našeho kraje horského. Ze šesti sourozenců byl nejstarším. Jeden z bratrů jest knězem. Vychodiv školu obecnou v Dolní Libochově a rok na německé škole v Hustopeči, přestoupil do Brna na městskou školu reální. Tehdá nebylo středních škol českých; ale do „komunálky“, jak ji říkali, kde řediteloval národovec Dr. Mathon a professoři byli našinci (P. Krátký, Horálek), rádo studentstvo české vstupovalo. Od roku 1867–1869 vybyl dvouletý tehdá ústav učitelský. A dne 5. října 1869 právě před čtyřiceti lety, kdy v život vešly „nové“ školní zákony, počal v Budišově jako podučitel učitelovati oslavenc náš, tehda jinoch jarý, který uložil sobě sloužiti lidu, z něhož vyšel, sloužiti škole a vlasti. R. 1872 podjal se zkoušky způsobilosti učitelské, jmenován r. 1873, zatímním učitelem, r. 1877. učitelem skutečným. Toho roku vešel v manželství s ušlechtilou paní choťí svou. — Roku 1888. ustanoven byv nadučitelem, převzal i varhanictví při chrámu Páně. A dnes nadučitel – jubilantem. Prostý života běh; ale jak obsažný a výsledky bohatý!

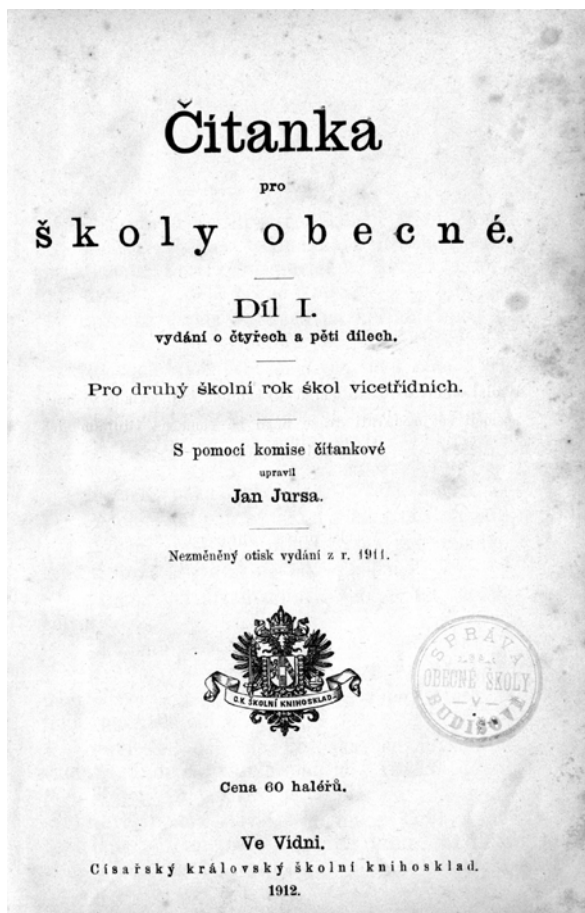

– Nechci a nemohu býti dnes životopiscem, podrobně líčícím i poměry rodinné. Vám, vysoce ctění, namnoze známy jsou. Vzpomenu jen toho, že jako vůbec stav učitelský před 40 lety neměl ani pan nadučitel na počátku dráhy své na růžích ustláno. Ale přes to, že skrovné služné 126 zlatých ukládalo nejmožnější spořivost, láska bratrská věnovaná bratru mladšímu podporami ve studiích; pamatováno i na sourozence. – Jakou nalezl školu při svém příchodu? Byla dvoutrídni, a ještě roku 1887. musil vyučovati ve třídě jeho až 150 žáků. Odškoleny obce Nárameč a Valdíkov, a dnes škola čtyřtrídni s pobočkou těší se jubileu správce svého. Prodělal léta starosti za příprav k novostavbě budovy školní, za stavby samotné, bylo starati se jemu o základ ke sbírkám učebných pomůcek a mnohé, mnohé jím samým sebráno, pořízeno, vlastníma rukama zhotoveno. Větší ještě starosti plnilo dobré srdce jeho, když viděl, že mnoho dítek, není opatřeno učebnicemi, ba ani sešity a jinými potřebami. A tu vidíme nejlépe ovoce pile a vytrvalosti. Vytknul sobě úlohou založiti fond školní. Sám svíral – cesta krušná! – v Budišově i v okolí, sám přidal. Štědrost urozených majitelů panství vydatnými příspěvky fond obohatila. Ušlechtilý kněz, rodák zdejší P. Šula, rok co rok s darem svým se přihlásil. A pan nadučitel ve své neutuchající snaze na rozmnožení fondu vždy v letní čas léčivé byliny sbíral, sušil, v Brně prodával a opět novým příspěvkem tím fond zveličoval. To dovede jen nadšená láska ke škole a k dětem, jež skutečně jest hlavní složkou jeho úspěchů vychovatelských a vyučovatelských, učitele i „tatička“ zároveň. Jak obrovský jest rozdíl mezi školstvím i na okrese našem z roku 1869. a z let posledních! A v prvních začátcích vývoje toho všude objevuje se mezi činiteli směrnatými jméno J. T., učitele Budišovského.

On to byl, který r. 1870 veřejným vyzváním v novinách nabádal učitelstvo, aby za vzděláním svým a zvýšení stavovské vážnosti ve spolky se seskupil. On to byl, který po boku zvěčnělých již předáků učitelstva na okrese, nadučitelů Jelínka a Simonida, zakládal učitelský spolek Třebíčský, na podnět jeho dne 17. srpna 1870 konána i ustavující schůze učitelského spolku ve Velkém Meziříčí.

V prvních konferencích úředních byl činným přednášeje r. 1873. o základech zeměpisu, r. 1874. o rozvrzích hodin r. 1875. o rozboru článku čitacích. Ve schůzích spolkových, jichž pilně se účastnil, platilo slovo jeho vezdy.

A co mluviti mám o působení našeho pana jubilanta ve službách chrámu Páně? Úřad nejkompetentnější, důst. Biskupská konsistoř, uznala význam působení jeho, když r. 1898. vyznamenala ho pochvalným dekretem za pěstování zpěvu kostelního a účinnou podporu v náboženské výchově a vedení mládeže. Co říci o zásluhách oslavencových o obec zdejší? Byl plných 37 let tajemníkem obce, důvěra všeho občanstva volala jej i v zastupitelstvo obce. Po 12 let spravoval i fond kontribučenský. Byl mezi zakladateli „Hasičského sboru“ zdejšího, „Odboru Národní Jednoty“; veškeren pokrok městečka z veliké části jest výsledkem snah a prací jeho. – Zajímavě vykládal pozorovatel a svědek očitý, jak pan nadučitel trávil neděle. „Po úmorné týdenní školní práci nasává neděle. Časně z rána spěchá pan nadučitel na ranní mši. Ani nesnídal.

A po ranní vidí, jak zástup občanů na něho čeká. Usedá, vypyťává se, radí, píše. Vtělená dobrotá, bezpříkladná ochotá. Zvoní na velkou. Rychle posnídá, nesmít ni minutky zmeškati. Co řekli by lidé? Je po velké; brzo je oběd a po něm požehnutí. Po požehnutí počíná teprve ta pravá práce na obecním úřadě. A když k večeru jeden po druhém z občanů odchází, aby se pobavil, pan nadučitel si oddechne; můžeť teprve nerušeně psáti. A píše a píše, někdy dlouho do noci. Takový jest jeho nedělní – odpočinek“.

Vykonala zajisté slavná obec zdejší povinnost svou, když již r. 1900. vyznamenala pana nadučitele, jmenovavši jej čestným občanem. —

To vše, vysoce vážení, více méně známo jest, protože odehrávalo se před očima vašima zde v Budišově. Ale jméno paně Tvarůžkovo známo jest celé naší vlasti; jestiť českým spisovatelem. Zejména bude vždy jmenován mezi přední badatele a pracovníky v podrobném dějepisu kraje našeho, jako spisovatel historických monografií.

Jsa synem rolnickým srostl cele s tou půdou naší a lidem horáckým. Přemýšlel, jak docílit, by lépe se dařilo. A tak psal články směru povšechně vzdělavatelského a hospodářského. Zhloubal se v minulosti, v zašlé časy kraje našeho, psal články historické. Z 50 obsáhlejších prací jest směru prvního 33, statí historických počítá se 17. Jen názvy některých článků lze mi uvést; dojet' jistě na ocenění souboru prací všech. Uvádím: „O šíření vědomosti hospodářských“, „Popis vzorného hospodářství“, „Odvodňování půdy“, „Dělení pozemků“, „Střídavé hospodářství“, „Třístranné hospodářství vysílí časem ornou půdu“, „O chovu hovězího dobytka“, „Přátelé rolníka z říše živočišstva“, „O čeledínech“, „Jak měly by býti zřízeny hospod. Záložny“, „Školní fondy“, „Školní zahrady a včelnice“, „Novým starostům napomenutí“ atd.

Články tyto uveřejněny v časopise „Rolník“, „Občan“, „Brněnská včela“. Zajímavou, že první článek tohoto směru napsal pan jubilant náš jako jinoch 18letý na vyzvání učitele svého, spisovatele národohospodářského, ředitele Dr. Mathona; byl to článek: „City moravského rolníka“.

A prvním článkem historického obsahu byl r. 1874.: „Kterakým způsobem povstala jména osad“ (se zřetelem na hejt. Třebíčské). Brzo potom vydána tiskem monografie „Dějiny Budišova“.

Pan nadučitel na základě pramenů s velikou pilí shledaných vypsál osudy zaniklých vesnic našeho kraje, zjistiv, kde stávaly, kdy zanikly. Tak popsán Benedín, Lhotka, hrad Hrutštein, Chvališov, Říčanky. Spisovatel byl jedním z prvních, kteří samostatně pro drobnější práce historické vzpomenuť druhu použil ku pracím svým Chlumeckého „Regest ze zemských desk“ a Brandlových Půhonných knih“. — A že v okolí Budišova ve století XVIII. majitel panství tohoto Jáchym rytíř Stettenhofen nové osady zakládal, osvětlil badatel náš, dějiny nejmladších těch obcí našich: Jáchymova, Klementic, Mihoukovic, zvětšil zakladatele jejich životopisem. Články: „Na rytířské půdě“, „Rytíři Kraličtí z Kralic“, „Jan Hlaváč z Ronova“ osvětlily geneologii starých rodin vládyckých v kraji našem, důkladné studie: „Pavel Novodvorský z Pozďatína, učitel Karla Staršího z Žerotína“, pak „Karel St. z Žerotína jako vychovatel“ upoutal na sebe pan nadučitel nejširší veřejnost naší. Uveřejněny byly články ty v Učitelských Listech, Komenském, Národu a Škole, v Selském Archivu. I přední vědecký časopis moravský: „Časopis Matice Moravské“ čítá pana Tvarůžka mezi přispívatele své.

A co zůstalo ve stolku skromného pracovníka nevytištěno! Spoustu materiálů poskytl všem téměř školám na okresu ku statím historickým úvodem do školních kronik.

Do studií historických uveden byl samým vzácným učencem naším zemským archivářem Vinc. Brandlem, který tolik mladých roznítil ku práci plodně na poli domácí historie. A pan nadučitel Tvarůžek podobně kdy jen mohl, nabádal, radil, materialie a pomocné knihy půjčoval, pokusy nezkušených začátečníků doplňoval, opravoval. Nebudíž mně neskromností pokládáno, když prozradím, že poslána byla roku 1882. půjčkou objemná bednice spisů „Historicko statistické sekce Moravské“, rukopisů o Náměšťském panství jednajících z Františkova Musea v Brně aj. více podučiteli do Velké Bíteše, který řídě vzorem staršího Budišovského kollegy, směrem naznačeným studovati počal. Co tu bylo vyměněno dopisů! Podnikuty i osobní schůzky. Více o tom mohl bych pověděti, ale nesmím; tím podučitelem tehdejším byl jsem já sám. A tak i tato činnost povzbuzovatelská vysoce ceněna býti musí. I v tom příklad zářný.

Vysoce ctěný pane nadučiteli!

„Blažen, kdo si jeden čistý, smělý účel místo mnohých představí“, tak píše básník náš Jan Kolár. –

Jeden cíl, jeden účel vyvolil Jste sobě, vzácný pane oslavenče náš. Celý život věnoval jste této obci na rozkvět její, ku blahu všeho obyvatelstva, jež za vedení Vašeho v nové Vašeho v nové vyrostlo pokolení. Jak preveliký to dar! Nižádná odměna nevyvážila by daru toho. Ale vězte, že tisíce srdcí bije, pro Vás a raduje se a těší, že den dnešní Vám věnovaný přesvědčí Vás o uznání, úctě, lásce a vděku žáků i přátel Vašich upřímných.

Po celý lidský věk vzorný život rodinný, příkladný život v obci i nezkalený poměr mezi učitelem a žáky, správcem školy se sborem učitelským; shoda školy s kostelem těchto dvou hlavních činitelů na zušlechtnění srdcí lidských a vývoj kulturní, této dvojice, jejíž shody vždy žádá náš zbožný lid, jejíž shody třeba malému našemu národu; shoda školy s obcí, učitelů s rodiči – to vše jednotlivě úkazem vzácným darem cenným, což teprve v souhrn všeho převzácným darem úkazem, darem neocenitelným.

Podal jste, vzácný pane, důkaz celým životem svým, že možna jest součinnost všech tam, kde podávají si ruce láska a píle, poctivost a věrnost ve službách dobra, že řešitelným jest problém lidského štěstí v blaživém citu svědomitě vykonané povinnosti.

Zůstaňte nám dlouho, dlouho zachováni!“

Tisk J. F. Kubeše v Třebíči.

Jan Tvarůžek se narodil 25. 3. 1850 v Meziboří. Po vystudování nastoupil do Budišova jako podučitel 5. 10. 1869 a v roce 1873 se stal zatímním a v roce 1877 definitivním učitelem.

Dne 21. 11. 1887 se oženil s Kateřinou, roz. Kmentovou. Manželé se nastěhovali do 1. poschodí hostince Ignáce Kosteleckého, jelikož nebylo místo ve školní budově. Zde se jim narodil nejstarší syn Ladislav (budoucí ředitel ČTK). Do bytu ve škole se mohli nastěhovat až 10. února 1880, kdy byl Jan Tvarůžek jmenován nadučitelem. Zde se jim narodily další dvě děti, syn Vojtěch a dcera Marie.

V roce 1901 se přestěhovali do nově postaveného domku č. 132 (naproti faře) a brzy nato si domek koupili.

Kromě jeho učitelského působení v Budišově se, vedle jiných oblastí, věnoval především vlastivědnému bádání. Svými historickými články přispíval do mnohých moravských listů.

Zemřel 14. 9. 1910 a je pohřben v rodinném hrobě v Budišově.

*Z originálu přepsal, ilustračními fotografiemi a stručným životopisem doplnil
Karel Pavlíček*

Příloha Budišovského zpravodaje č. 3/2023
www.mestysbudisov.cz/udalosti/budisovskyy-zpravodaj

Vydává: Úřad městyse Budišov, IČO 00289159
tel. 568 875 110, e-mail: obec@mestysbudisov
Redakce: Karel Pavlíček
(e-mail pavlicek.budisov@seznam.cz, tel. 568 875 212)
Technická realizace: Ladislav Dokulil
Vyšlo v Budišově v září 2023
Tisk Akcent, Třebíč